

ФЕНОМЕН ЕДЕЛЬВЕЙСА

МЕРЦІЙ В.

В юності у мене був улюблений значок з альпійськими квітами на тлі засніжених гір. Звідки він взявся – не пам'ятаю. Чомусь гори завжди приваблювали мене, і коли став ходити у походи, завжди чіпляв цей значок на куртку. Ставши дорослішим, в одній з гірських експедицій побачив у колеги чудову кальцитову друзу, всипану піритом. На прохання подарувати її колега запропонував обміняти друзу на мій значок. Після недовгих вагань я погодився, а він сказав, що давно мріяв про значок з едельвейсом. Друза досі прикрашає мою колекцію, а значки з зображеннями едельвейсів я потім завзято збирав протягом багатьох років, та й зараз не можу спокійно пройти повз них, піддаючись магичній принадній силі едельвейса.

Едельвейс – найнедоступніша, рідкісна, легендарна, цнотлива, таємнича, ритуальна, містична і романтична квітка (які ще епітети можна підібрати для більш точної характеристики?) та водночас й одна з найвідоміших альпійських рослин. Феномен едельвейса у гірських видах спорту і культурі людства не піддається осмисленню. Чому саме ця непоказна на перший погляд рослина набула такої популярності? Чому ця квітка стала культуровою для альпіністів? Чому едельвейс вважається національним символом Австрії та Швейцарії? Чому цю квітку можна побачити навіть на грошах?

Едельвейс зображений на 20-франковій монеті (1949 р.) у вигляді вінка квітів на плечах символічної «Свободи» та сучасній 5-франковій монеті (Швейцарія); на 1-шилінговій австрійській монеті, яка вже вийшла з ужитку, і на 2 євроцентах, що карбуються в Австрії. Гірську квітку можна

також побачити на банкноті у 50 румунських лей, де поруч з едельвейсом зображений піонер румунської авіації *Aurel Vlaicu* (1882–1913), який загинув, прокладаючи авіамаршрут через Карпати, і навіть на сувенірних срібних монетах номіналом 500 тенге (Казахстан) та 10 сом (Киргизстан).

20 франків
(Швейцарія)

5 франків
(Швейцарія)

1 шилінг
(Австрія)

2 євроценти
(Австрія)

50 лей
(Румунія)

500 тенге
(Казахстан)

10 сом
(Киргизстан)

Використання едельвейса у дизайні грошових одиниць

Правда, австрійці випустили ще дві монети з альпійськими квітами: одностовову з тирличем (*Gentiana*) та 5-центовик з примулою.

З точки зору ботаніки едельвейс належить до класу складноцвітих (*Compositae*), родини айстрових (*Asteraceae*). Латинська назва альпійського едельвейса – *Leontopodium alpinum* (з грецької – «лев'яча лапа»: *λεων* (*leon*) – «лев» и *ποδών* (*podion*) – «лапка»). Німецька назва *edelweiß* (вимовляється *едельвайс*) буквально означає «благородний білий». В Карпатах едельвейс називають *шовкова косиця*, або *білотка альпійська*, польською – *шаротка альпійська* (*szarotka alpejska*). У Французьких та Швейцарських Альпах едельвейс називають альпійською зіркою (*etoile des Alpes*), срібною зіркою (*etoile d'argent*) або сніжною зіркою (*etoile des neiges*) і навіть зіркою льодовиків (*étoile des glaciers*); в Італійських Альпах – альпійською зіркою (*stella alpina*), в Іспанських Піренеях – сніжною квіткою (*flor de nieve*) і навіть квіткою вічного кохання (*la flor del amor eterno*); в Румунських Карпатах – королівською квіткою (*florea-reginei*), в Хорватії та Сербії – рунолистом (*runolist*), в Словенії – планікою (*planika*), в Чехії – плеснівцем (*plesnivec*). Зрозуміло, що едельвейс росте саме в горах цих європейських країн – Альпах (Австрія, Швейцарія, Німеччина, Фран-

ція, Італія), Піренеях (Франція, Іспанія), Високих Татрах (Польща та Словаччина), Румунських Карпатах, горах Пірін, Стара Планіна та Рила у Болгарії, де його називають *едельвайс* або *балканська звезда*. Росте едельвейс також на Тянь-Шані (тяньшанський різновид), Памірі (едельвейс Федченко) та Далекому Сході. Існує різновид з узагальнюючою назвою *сибірський едельвейс*, а також *японський едельвейс*. В Альпах едельвейс зустрічається на висоті 2000–2900 м, на Тянь-Шані та Памірі – до 3500 м.

Альпійський едельвейс зростає від 3 до 20 см заввишки (культивована

ний – до 40 см). Листки зісподу білі від опушення, зверху зелені, негусто вкриті волосками. Квітка має форму зірки з багатьма пухнастими пелюстками сивого або сріблясто-білого кольору, в центрі суцвіття – 5 і більше сріблястих або золотавих пуп'янків. Оскільки на високогір'ї комах недостатньо, едельвейс самоzapилується за рахунок подвійної статі квіток. Ця багатолітня рослина розмножується кореневищем та насінням, цвіте між липнем та вереснем.

В Україні едельвейс росте на вапнякових скелях альпійського та субальпійського поясу Карпат, до висот 1700–1850 м. Але трапляється дуже рідко, зокрема, на горах Близиця, Драгобрат, Герешаска (Свидовецький хребет) та Ненески (Марморрошські Альпи), частково на Чорногорі (г. Шпиці) та у Чивчинах (г. Великий Камінь) у найбільш важкодоступних місцях, на стрімких скелях, але й там зазнає винищення.

Вперше карпатський едельвейс автору довелося побачити лише в гербарії на біостаціонарі Пожижевська поблизу Говерли.

В горах Криму також росте схожа на едельвейс пухнастими листочками ендемічна ясколка Біберштейна (*Cerastium biebersteinii*), яку іноді звуть кримським едельвейсом.

Ботаніки стверджують, що предки едельвейса походять зі степової зони, та й зараз «у диких степах За-

Різновиди едельвейса

байкалля» можна зустріти цілі луки високорослих і досить крупних різновидів цієї рідкісної у нас рослини. В тих краях його звуть «котячою лапкою». Роста едельвейс також у Монголії, Кореї й Гімалаях.

Безперечно, в природі едельвейс зустрічається у важкодоступних місцях, особливо останнім часом, і саме тому він став своєрідним символом для альпіністів та усіх, хто пов'язав своє життя з горами.

Едельвейсу присвячені численні книги та наукові монографії, в яких рослина досліджується з різних точок зору – ботанічної, спортивної, історичної та декоративної [6, 7, 12, 13, 15–17]. У надзвичайній популярності едельвейса можна переконатись, набравши в будь-якому пошуковикі, наприклад, *edelweiss pictures* або *leontopodium image*.

Едельвейс винятково пристосований до альпійського клімату, де влітку нічна температура може сягати -10° , а вдень $+40^{\circ}$. Секрети витривалості едельвейса в екстремальних умовах високогір'я розкрили бельгійські ботаніки Жан-Поль Вінєрон та Вірджинія Лусс: фотографуючи квітку за допомогою електронного мікроскопа в різних спектрах світла, вчені виявили, що рослина повністю поглинає ультрафіолет, запобігаючи зайвому сонячному опромінюванню. Вивчивши оцвітники, вони дізнались, що ті вкриті дрібненькими білими волосинками, які мають товщину (0,18 мікрметра), близьку до половини довжини хвилі ультрафіолету [12, 14]. У той же час такий «фільтр» з густо сплетених волосинок пропускає спектр світла, необхідний для фотосинтезу. Таким чином, едельвейс може допомогти створити нанокрем, спроможний на сто відсотків захистити шкіру людини від опіків.

Едельвейс досить популярний у квітникарстві, його висаджують на альпійських гірках (альпінаріях) в композиціях з іншими гірськими рослинами.

Легенди і міфи про едельвейс

Едельвейс – дійсно легендарна квітка: про нього напридумували купу легенд, детально переказувати які немає сенсу. В них фігурує Снігова королева, що покохала простого пастуха, а ревниві гноми скинули його у прірву, тож сльози розталої від кохання королеви стали квітами; або принц, який закохався в прекрасну принцесу, але та зажадала від нього квітку едельвейса. Коли він на решті приніс їй квітку, то, глянувши на кохану, викинув едельвейс і пішов геть, бо за час пошуків принцеса стала старезною бабцею.

В інших легендах йдеться про Білу фею, що розсипала по горах білі зірочки, чи про молодого гураля, який розбився, здираючись на високу скелю за квітами для коханої, і т.п. Що стосується скель, то, дійсно, едельвейс зберігся лише у важкодоступних місцях, де не так вже й складно перевірити на собі закон земного тяжіння. Та й наслідува-

ти легенді у наш час непросто: попри палкі почуття зривати едельвейси суворо заборонено.

Прискіпливий швейцарський дослідник феномена едельвейса Тобіас Шайдеггер (*Tobias Scheidegger*) у ґрунтовній монографії *Mythos Edelweiß: zur Kulturgeschichte eines alpinen Symbols* (Міфічний едельвейс: історія культури альпійського символу) [17] з дещицею гумору розглянув легенди, традиції, забобони та звичаї гірських народів, пов'язані з едельвейсом, і дійшов висновку, що переважна більшість з них не мають жодного історичного підґрунтя. Наприклад, в якомусь невеличкому австрійському селі вперто розповідають популярну байку про молодого хлопця, який, шукаючи для коханої едельвейси на Чортовій скелі, розбився «у дрантя», а нещасна дівчина від розпачу стрибнула з тієї ж скелі. Але в радіусі десятків кілометрів від цього села немає жодної «чортової скелі»!

Чому ж едельвейс набув такої популярності? Всі факти свідчать про те, що виключно завдяки альпіністам.

Історія альпінізму і едельвейс як його емблема

Офіційною датою старту спортивного альпінізму вважається 26 серпня 1786 року, коли два французи, провідник Жак Бальма та лікар Мішель Паккар, здійснили сходження на найвищу вершину Альп – Монблан (4807 м). З цього моменту кількість бажаючих піднятися на гірські вершини постійно збільшується.

Завдяки стрімкій індустріалізації та урбанізації вершки англійського суспільства почали долучатись до нового модного спорту – альпінізму. Альпінізм як заняття джентльменів (та й леді) найкраще відповідав ідеології еліти імперії, тому саме британці стали безперечними

Австрія

Швейцарія

Італія

Німеччина

Франція

Росія

США

Перші альпійські спілки мали такі значки

лідерами у створенні альпійських клубів (*Alpine Club*, 1857). Після того як 1865 року група британських альпіністів під керівництвом Едварда Уімпера здійснила сходження на одну з найскладніших альпійських вершин Маттерхорн (*Matterhorn*, в Італії – *Monte Cervino*, 4478 м), почалось справжнє змагання з підкорення головних вершин Альп, освоєння хребтів та долин.

Австрійці століттями лазили по горах у своїх повсякденних справах, але під впливом «імпортного» спорту також утворили спілку альпіністів (*Österreichischer Alpenverein*, 1862). 1863 року їхній приклад наслідували такі ж природні «горопроходці» – швейцарці (*Schweizer Alpen Club*) та італійці (*Club Alpino*), а пізніше – німці (*Deutschen Alpenverein*, 1869), 1874 року – французи (*Club Alpin Français*) та хорвати (*Hrvatski Planinarski Savez*), 1889-го – шотландці (*Scottish Mountaineering Club*). Російське гірське товариство

було створене 1900 року, американське (*American Alpine Club*) – 1902-го. Перший гірський клуб на території України засновано 6 травня 1890 р. в Одесі – «Кримський гірський клуб» (з 1905-го – «Кримсько-Кавказький гірський клуб»).

На емблемах швейцарського та італійського клубів зображення едельвейса відсутнє. Єдине пояснення цього явища – їх утворення до початку едельвейсового буму (1863). А перший альпійський клуб під назвою «*Edelweiß*» з'явився 1881-го у Зальцбургу, Австрія. Мабуть, цю дату і слід вважати приблизним стартом проникнення культу едельвейса у свідомість альпійської спільноти. Приблизно в цей же час квіти рододендрону (або альпійської троянди) та тирличу (гентіани), які широко використовувались як альпійські символи, повсюдно стали замінюватись едельвейсом. Лише Франція й досі продовжує вважати «тотемом» альпінізму синю гентіану.

У зв'язку з потребою у досвідчених «верховинцях» з'явилась професія провідника-гіда, яких 1867 року нараховувалось аж 236, а у 1917-му вже понад 1460. Зараз асоціація гідів у Шамоні, столиці альпінізму у Французьких Альпах, – це справжня закрита каста зі своїми традиціями та правилами. Про деякі з них можна дізнатися з французького кінофільму Жака Ерто «Смерть провідника» («*La mort d'un guide*», 1975), який вважається найправдивішою стрічкою про альпінізм як з технічної точки зору, так і щодо стосунків провідника та його клієнта на складному сходженні.

1932 року саме в Шамоні відбувся засновницький конгрес Міжнародного союзу альпіністських асоціацій (МСАА, англійською – UIAA). Утворились також спеціальні гірсько-рятувальні служби, що користувались неабияким попитом у зв'язку з великою кількістю нещасних випадків під

Австрійські гірські гіді Anselm Klotz и Josef Frey (після 1875)

Члени альпійського клубу, кінець 19 ст.

час сходження та й спуску з гір також, як на відомій гравюрі Гюстава Доре «Трагедія на Маттерхорні» (1865).

З Маттерхорном пов'язані й кумедні випадки. Альпіністській громаді добре відома тупувата вдача здичавілого в горах «альпініста № 1» Райнхольда Месснера [11], який першим підкрив усі 14 восьмитисячників, частину з них – в альпійському стилі (без проміжних таборів) та у соло-стилі. Дізнавшись, що він збирається вести подругу на Маттерхорн, колеги орендували гелікоптер й затягли на уступ поблизу вершини сувенірний кіоск. Коли Месснер підійшов до розмальованої будки, дивакуватий дядечко-кіоскер запропонував йому чіпси та журнали, а той став щось бурчати про засилля комерції та захист природи. Але коли кіоскер, зробивши вигляд, що не знає Месснера, показав йому «нову книжку знаменитого альпініста Месснера», презентація якої відбулася лише напередодні і яка йще не надійшла у продаж, «альпініста № 1» прорвало. Тут, знову ж таки на гелікоптері, підвезли пляшку шампанського, і усі весело посміялися, включаючи самого Месснера, хоча йому це й не дуже властиво.

...Розвиток альпінізму та туризму спонукав альпійські країни до будівництва залізниць, доріг, численних гранд-готелів, мостів та тунелів, оглядових майданчиків, фунікулерів, завдяки яким вершини та льодовики Альп стали набагато ближчими до Берліна, Парижа та Лондона. А трохи пізніше підвісні дороги доправили натовпи обивателів прямцем до едельвейсів.

Коли більшість альпійських вершин підкорилися людям, альпіністи Європи перенесли свою увагу на вершини інших гір. Так, президент англійської королівської географічної спілки Д. Фрешфільд здійснив 1868 р. першосходжен-

ня на Казбек (5033 м). Інші іноземні альпіністи в останні десятиріччя XIX століття підкорили відомі вершини Кавказу: грізну двоголову Ушбу (4690 м – 1888 р. та 4710 м – 1903 р.), Айламу (4747 м), Донгуз-Орун (4454 м), Дихтау (5204 м). У Великобританії навіть заснували аристократичний клуб «ушбістів», а після

освоєння Гімалаїв – і Гімалайський клуб (1928). Взагалі, англійці розглядали альпінізм як продовження британської (військової) колоніальної традиції [2].

Відмова від гідів та розвиток технічних засобів (міцні мотузки, льодоруби та айсбайлі, скельні та льодові гаки, кішки, карабіни, кисень для

Сер Едмунд Хілларі (1919–2008)

Австрія

Австрія

Швейцарія

Німеччина

Німеччина

Німеччина

Франція

Італія

Хорватія

Хорватія

Сербія

Боснія і Герцеговина

Словенія

Румунія

Латвія

Корея

Болгарія

Болгарія

Сучасні емблеми спілок альпіністів та туристів

висотних сходжень і т.і.) дали новий поштовх розвитку альпінізму та суттєво зменшили його аварійність.

23 травня 1953 року новозеландець Едмунд Хілларі (*Edmund Hillary*) та шерп Тенцінг Норгей (*Tenzing Norgay*) підкорили Еверест – найвищу вершину світу (8848 м). Між іншим, сер Хілларі став національним героєм Нової Зеландії: його портрет прикрашає банкноту (5 доларів) та пам'ятну золоту монету (10 доларів).

Природно, на сучасних емблемах спілок альпіністів та туристів, а також альпійських рятувальних служб різних країн зображений едельвейс і лише зрідка інші альпійські квіти, зокрема, гентіана.

Випущено буквально сотні й тисячі значків з емблемами федерацій альпінізму та туризму, всіяких альпійських клубів та й просто гірських місцевостей та курортів. Між іншим, перший зі значків – той самий...

Емблеми альпійських організацій іноді зазнавали змін під впливом політичної ситуації. Так, наприклад, на емблемі Хорватської альпійської спілки у складі Югославії (СФРЮ) едельвейс «репресували» і тимчасово замінили червоною зіркою.

Емблема гірської спілки Хорватії

Емблема гірської спілки Хорватії у складі СФРЮ

Традиції та забобони, пов'язані з едельвейсом

Якщо Михайло Коцюбинський вважав Карпати забутою Богом і людьми країною, то годі щось казати про багато вищі та суворіші Альпи, мешканці яких ще донедавна вважались цілковитими дикунами.

Згадаймо хоча б відоме оповідання Ернеста Хемінгуея «Альпійська ідилія» (*An Alpine Idyll*) про гуралю, в якого у розпал зими померла дружина. Він не міг відвезти її на сільський цвинтар, оскільки гори були завалені снігом, тому поставив покійницю в куток сараю і dopravив у долину лише навесні. Коли здивований священник запитав, чому у померлої та-

кий дивний рот, гураль відповів, що чіплав за її відвислу щелепу ліхтаря, коли рубав дрова.

Іще порівняно недавно едельвейс вважався магичною рослиною-оберегом, який захищає домашню худобу від хвороб, а іноді навіть від удару блискавки. Для цього збирали великий букет, освячували його в церкві, а потім висушували. Наступного року димом сухих едельвейсів окуривали стайню чи будинок, щоб вигнати злих духів. Однак історичні дослідження свідчать, що споконвіку з цією метою альпійські гуралі використовували не едельвейс, а звіробій (*Johanniskraut*) чи полин (*Wermut*) [17].

В Австрії едельвейс здавна застосовували в народній медицині проти шлункових та респіраторних захворювань, хоча в старих книжках про лікарські рослини він не згадується. Але все ж таки, мабуть, едельвейс був не стільки лікарською, скільки магичною рослиною, огорнутою масою легенд та забобонів, а віра в його надприродні лікувальні властивості ґрунтувалася на таємничих обрядах знахарів та мольфарів.

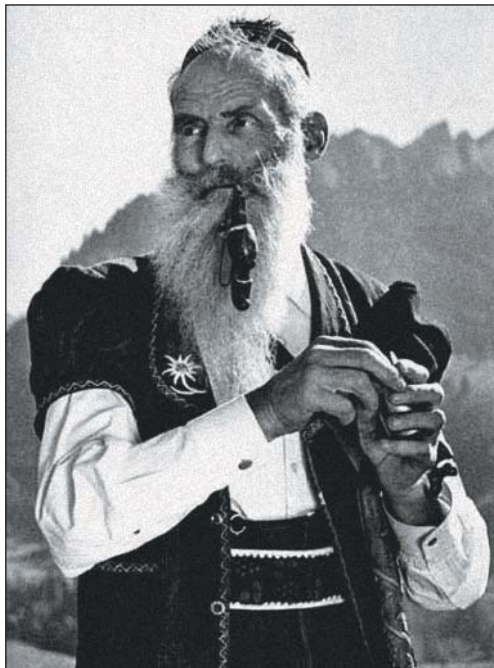

Емблеми альпійських організацій

У деяких регіонах Баварії та Тіролю в кінці XIX ст. едельвейс нібито пов'язувався з обрядом заручин і був символом подружньої вірності, але дослідники не знайшли надійних літературних джерел, які б підтверджували поширеність цих звичаїв раніше 1880-х років. Саме з цього часу баварці та ті-

рольці почали прикрашати едельвейсами капелюхи на релігійні та світські свята. Однак причиною виникнення такої традиції дослідники вважають не давні народні звичаї, а вплив туристів та альпіністів з числа міської буржуазії, які саме в цей період почали романтизувати едельвейс й прищепи-

ли гуралям моду на квітку. Можливо, й так... Справа в тому, що в період розквіту альпійських видів спорту едельвейс на капелюсі туриста чи альпініста навіть у повсякденному міському житті був помітним здалеку доказом його близькості до гірської природи, про що свідчить стаття, опублікована в газеті швейцар-

ського альпійського клубу 1881 року. Таким чином, наукові дослідження підтверджують, що більшість «старовинних» традицій, пов'язаних з едельвейсом, дійсно виникли приблизно в останнє десятиріччя XIX століття, коли жителі гір перейняли модний культ едельвейса у альпіністів та туристів [17].

У деяких кантонах Швейцарії перед Різдом здавна виготовляли щось схоже на нашого дідуха, прикрашаючи його пряниками та сухофруктами. Лише з середини XX століття до цих прикрас приєднався й едельвейс. Традицію вирізання дерев'яних ложок для знімання верхків, яка бере початок ще у XVII столітті, у XX столітті доповнили вирізьбленням на них едельвейса, і зараз це вельми популярний альпійський сувенір.

Інший ритуал, пов'язаний з едельвейсом, існує у Французьких Піренеях, в місцевості *Vallée d'Ossau*. Напередодні місцевого свята 15 серпня молоді чоловіки вдосвіта йдуть у гори, щоб зібрати едельвейси на сході сонця. Вранці вони з піснями рушають додому, вимагаючи від місцевих жителів гроші на вечірні танці та випивку. Взамін люди одержують декілька едельвейсів, якими прикрашають одяг на свято. 2005 року журналіст газети *Le Mond* описав цей звичай як «традиційне браконьєрство едельвейса», що викликало неабиякий скандал. Місцеві жителі дуже образились на «звинувачення з Парижа» і посилалися на «старі традиції». Але виявилось, що до початку XX століття традиційно збирали інші квіти і лише під впливом альпіністів та гірських туристів взялися за едельвейс [17].

Едельвейс у мистецтві

Намагаючись не відстати від альпійської моди останніх десятиріч XIX століття, поети почали хором оспівувати едельвейс. Ось декілька прикладів таких віршів:

Hermann Lingg (1820–1905):

Hoch auf Felsen, nah beim Eis,
Nahe bei dem Licht der Sterne
Blühst du, holdes Edelweiss,
Allen andern Blumen ferne,
Fern von aller Frühlingsluft
Einsam an der Felsen Brust.

Wo nur Blitz und Donner wohnt
Und nur scheue Gamsen lauschen,
Adler und Lawine thront.
Tod und Schrecken dich umdrüu'n,
Blühst du wonniglich und rein.

Високо на скелях, поблизу льоду,
Близько до світла зірок
Цвітеш ти, милий едельвейс,
Віддалений від усіх квітів,
Від весняного повітря,
Одинокий на грудях скелі.
Де живуть лише блискавки й грім,
І лише полохливі серни
уважно слухають,
Панують орли та лавини.
Смерть та страхіття тебе обіймають,
А ти цвітеш, прекрасний і чистий.

*Ernst von Wildenbruch
(1845–1909):*

Hoch auf den Alpenstirnen,
In menschenloser Höh',
An Schlünden und an Firnen,
Tief hinter tiefem Schnee
In ihrem Heiligtume
Von Bergkristall und Eis,
Da blüht die Alpenblume,

Високо на альпійських скелях,
В безлюдній височині,
Над ущелинами та фірном,
За глибокими снігами
В своєму священному храмі
З гірського кришталю та льоду,
Тут цвіте альпійська квітка,
Незайманий едельвейс.

До подібних же елегійних творів про едельвейс приклали руку *Friedrich von Bodenstedt* (1819–1892), *Kurt Geucke* (1864–1941) та багато-багато інших поетів.

Дослідники підмітили у тодішніх віршах про едельвейс часте повторення слів «чистий» та «незайманий». Таким чином, в уявленні чоловіків XIX сторіччя едельвейс мав чисто жіночу природу, до якої прагнув торкнутися енергійний альпініст... Та й саме чоловіки гинуть у пошуках едельвейса... З цього приводу в деяких віршах в черговий раз оспівувався образ зачарованого коханою нещасного хлопця, який лежить у глибокій ущелині, де жоден священик не від-

співає його... Мабуть, це знову ж таки проекція поведінки альпіністів на вчинки населення гір, бо навряд чи розважливий сільський хлопчина без страховки поліз би на прямовисну скелю заради декількох квіточок.

У альпійських країнах співають багато народних пісень про едельвейс, наприклад, «*Das schönste Blümlein auf der Welt*» (Найкрасивіша на світі квітка). На честь цієї альпійської квітки німецький композитор *Gustav Lange* (1830–1889) написав відому іділію «Едельвейс» (опус 31).

Основним лейтмотивом чудового кінофільму «Звуки музики» («*Sounds of Music*», 1965) з Джулі Ендрюс та Крістофером Пламмером у головних ролях є саме едельвейс. Фільм знятий Робертом Уайзом за однойменним мюзиклом, який у свою чергу є вільним викладом реальної історії австрійського сімейства фон Трапп. У фільмі звучить пісня «Едельвейс» як заклик до звільнення Австрії від німецького націонал-соціалізму, як антинацистський гімн. Оскільки фільм американський, пісня написана англійською. Ось її текст з буквального перекладом; автор віршів Оскар Хаммерстайн II, музики – Річард Роджерс.

Edelweiss, edelweiss,
Every morning you greet me.
Small and white,
Clean and bright
You look happy to meet me.

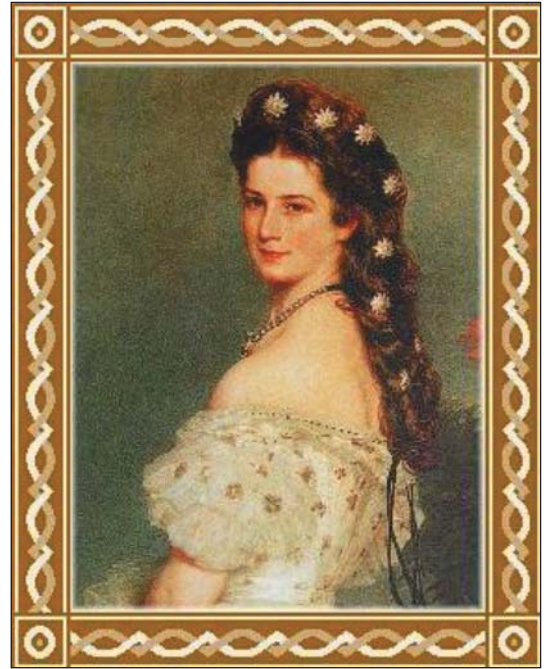
Blossom of snow,
May you bloom and grow,
Bloom and grow forever.
Edelweiss, edelweiss,
Bless my homeland forever.

Едельвейс, едельвейс,
Кожного ранку ти вітаєш мене.
Маленький і білий,
Чистий і яскравий,
Ти щасливий зустріти мене.

Навіть серед снігів
Ти можеш цвісти і рости.
Розквітай і вироставай завжди.
Едельвейс, едельвейс,
Благослови мою Батьківщину назавжди.

Фільм «Звуки музики», 1965

Елизавета, імператриця Австро-Угорщини, з едельвейсами. Franz Xaver Winterhalter (1865), Kunsthistorisches Museum, Відень, Австрія

У багатьох країнах фільм «Звуки музики» користується великою популярністю, кожен рік на Різдво його демонструють по телебаченню. У Зальцбургу, де відбувається дія стрічки, є навіть спеціальна екскурсія для американських туристів – тур «Едельвейс» (48 євро).

З пісню «Едельвейс» траплялися навіть анекдотичні ситуації: коли у 1980-х роках австрійський федеральний президент, доктор Рудольф Кірхшлегер, прибув з державним візитом до США, тодішній президент Рональд Рейган на офіційному прийомі продемонстрував свою ерудицію, сказавши, що пісня «Едельвейс» – це національний гімн Австрії. А в самій Австрії фільм ніколи не мав такого резонансу.

Невелику, але драматичну роль грає едельвейс у фільмі «Сіссі – молода імператриця» (1956), другій частині трилогії «Сіссі» (йдеться про австрійську імператрицю Єлизавету (1837–1898), яку грає Ромі Шнайдер). Невдовзі після одруження з Францом-Йосифом (1830–1916) Сіссі народжує дитину. Її авторитарна свекруха, ерцгерцогиня Софі, не хоче довірити дитину юній життєрадісній Сіссі, і Франц-

Йосиф стає на бік матері. Глибоко ображена Сіссі тікає геть – до своїх батьків у Баварію. Франц-Йосиф їде за нею просити прощення і забрати її до Відня. Сіссі врешті-решт погоджується, і подружжя вирушає у зворотний шлях. По дорозі, в Альпах, вони піднімаються на високу гору, жахаючи імператорську охорону. Саме тут Франц-Йосиф бачить на стрімкій скелі свою улюблену квітку – едельвейс, і далі за шаблоном: символ альпійської природи, аристократична квітка, небезпечний для життя доказ любові...

Тож не дарма едельвейс називають іноді «квіткою королів»: відомо, що німецький імператор Вільгельм I (1797–1888) був великим прихильником цієї квітки. Баварський принц Людвіг II (1845–1886) – ексцентричний замовник знаменитого «казкового» замку *Neuschwanstein* – також дуже любив едельвейс, а італійська королева Маргарита (1851–1926) опікувалась едельвейсом й сприяла його охороні.

Відомий американський письменник Марк Твен не втратив нагоди трохи пожартувати над культом едельвейса, що панує в Швейцарії, описуючи

свою подорож Бернським Оберландом 1881 року:

«...На высокогорных лугах мы нашли в изобилии пышные пурпурные цветы – так называемую альпийскую розу, но нигде не попадался нам неказистый фаворит Швейцарских Альп – эдельвейс. Эдельвейс значит – благородный и белый. Может быть, он и благородный, но ни красивым, ни белым его не назовешь. Ворсистые лепестки эдельвейса напоминают цветом пепел плохой сигары, а фактурой – дешевый плюш. Правда, у него благородная и аристократическая манера держаться больших высот, но это скорее объясняется его неприглядной наружностью; к тому же эдельвейс, кстати, и не монополист высокогорья – сюда частенько вторгаются семейства красивейших цветов долины. У каждого встречного в Альпах красуется на шляпе эдельвейс. Он любимец как туземцев, так и туристов». Та й про Швейцарію в цілому великий жартівник лукаво сказав, що «...Швейцарія – это просто-напросто огромный бугристый камень, подернутый тонкой кожей травы» («Пешком по Европе»).

У своїй п'єсі «Дачники» Максим Горький написав про едельвейс так: «...Безгранична пустыня небес над вершинами гор, и бесчисленны грустные очи светил над снежными вершинами. Но как будто затем, чтобы кому-то сказать о несчастиях земли и о муках усталых людей, – у подножия льдов, в царстве вечной немой тишины одиноко растет грустный горный цветок – эдельвейс. И холодный покров тишины, опускаясь с небес, обнимает и ночью и днем одинокий цветок – эдельвейс».

Костянтин Паустовський писав: «Как рассказать, что за цветы эдельвейсы? Это трудно. Вообще говоря, они похожи на маленькие звезды, закутанные по горло в белый мех, чтобы не замерзнуть от прикосновения льдов» («Бросок на юг. Повесть о жизни-5»).

Відомий поет-символіст Срібно-го віку Костянтин Бальмонт (1867–1942) теж не залишився байдужим до едельвейса:

Эдельвейс

Я на землю смотрю с голубой высоты.
Я люблю эдельвейс – неземные цветы,
Что растут далеко от обычных оков,
Как застенчивый сон заповедных снегов.

С голубой высоты я на землю смотрю,
И безгласной мечтой я с душой говорю,
С той незримой Душой, что мерцает во мне
В те часы, как иду к неземной вышине.

И, помедлив, уйду с высоты голубой,
Не оставив следа на снегах за собой,

Но один лишь намек, белоснежный цветок,
Мне напомнит, что Мир бесконечно широк.
(1897)

Свій слід у «едельвейсоманії» залишили й поети радянської доби, зокрема, Е. Асадов, О. Соловйов та С. Красиков.

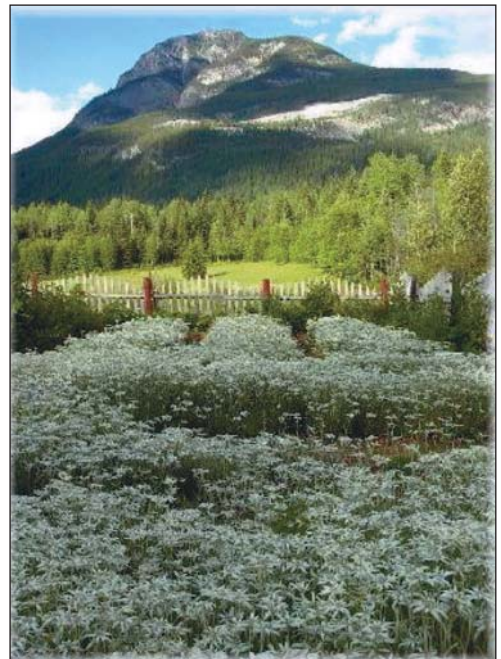
Винищення едельвейса

З масовим розвитком альпінізму едельвейс сповна поплатився за свою неповторну красу і романтичний ореол. На відміну від легенд, де сміливі закохані гуралі роками блукали по горах у пошуках однієї-єдиної квітки, ризикуючи життям на стрімких скелях, альпіністи і туристи, озброєні мотузками і всіляким скельним залізяччям, рвали едельвейси оберемками. Зафіксований такий факт: іще у 1872 році новообраному голові Німецького альпійського клубу вручили вінок, сплетений з едельвейсів та інших альпійських квітів, і цей вінок довго прикрашав приміщення клубу [17].

Чутки про виняткову рідкісність та недоступність едельвейса культивувались німецькими та австрійськими альпіністами з метою перебільшення своєї сміливості й відваги, а в менш досяжній Швейцарії цей культ

Эдельвейс в альпінарії

Плантація едельвейса, Канада (www.edelweissgrowers.com)

до певного часу сприймався з гумором. Але після бурхливої урбанізації гірських місцевостей повальне захоплення едельвейсом заповонило й альпійську федерацію, і саме завдяки цьому культу едельвейса насправді став у Швейцарії і раритетним, і недосяжним... Сприяв цьому й той факт, що висушений едельвейс не втрачає своєї принадності довгі роки, нагадуючи альпіністу (а особливо оточуючим його друзям і жінкам!) про його виняткову мужність і героїство. Навіть люди, далекі від гір, винищували едельвейс завдяки модному захопленню збирати гербарії.

Протягом тривалого часу вважалося, що едельвейс приносить удачу в усіх справах тому, хто його зірвав, а також серце тієї, кому він подарує цю квітку. І хто ж від такого відмовиться?

Вірогідно, раніше гуралі не звертали особливої уваги на сріблясту квітку, що видавалась їм непоказною на тлі яскравих «альпійців» – тирличу, фіалок, айстр, крокусів, рододендрону. Й лише альпіністи, які ніколи не бачили едельвейса, були вражені його скромною красою та витривалістю й сприяли його «фетишизації» та виникненню культу едельвейса спочатку в спортивному середовищі, а потім й серед жителів гір.

Дійшло до того, що вже в кінці XIX сторіччя едельвейс став рідкістю. Швейцарці декількох кантонів першими стали на захист квітки (1878), прийнявши закон про заборону зривати її з коренем, і це був перший закон про захист рослин у цілій Європі. Їм наслідувала Австрія (1886), потім Німеччина, Болгарія, Хорватія, Словенія (1898), Франція, Норвегія, Іспанія, Італія, Польща та Словаччина (Високі Татри), Румунія (1933), Монголія, навіть Малайзія та Індонезія. В Україні едельвейс занесений до першого випуску Червоної книги (1980).

На щастя, едельвейс чудово почувує себе як декоративна рослина в альпінаріях. Про гірську квітку, вирощену в штучних умовах, чудово пише поет О. Попов:

Время – чудотворец и кудесник –
Делает немислимое близким:
Зацвели пришельцы – эдельвейсы
Меж камней под горкою альпийской.

Под уютной рукотворной горкой,
Возле клумб с жужжащими шмелями,
Где стоят, схватившись за подпорки,
Саженцы – калеки с костылями.

...На виду гербер и роз плетистых,
Здесь скромны, ислуганны и бледны
Эдельвейсы – сказка альпинистов
И подруг их вечная легенда.

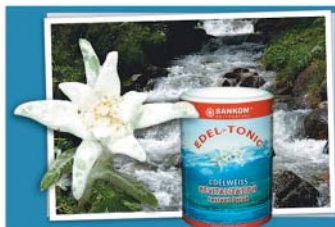
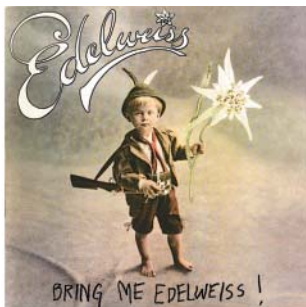
– Что вы: ну какая там легенда!
Вид неброский, и не пахнут вовсе! –
Говорят в разгаре уик-энда
Меж собой подвыпившие гости.

А они как будто служат мессу;
Не ропща, не жалуясь, не споря...
Пахнут свежим ветром эдельвейсы –
Те, что родились в высокогорье...

Мабуть, недалеко той час, коли сотні волонтерів будуть ходити горами і повертати «поголів'я» едельвейсів до первинного стану. І це не такі вже й фантазії, тому що час від часу збираються міжнародні волонтерські експедиції, які прибирають Еверест від куп мотлоху (порожні кисневі балони, намети, мотузки, консервні бляшанки, упаковки від продуктів і т.п.), що лишається на його схилах та льодовиках після численних альпіністських експедицій, члени яких повертаються після сходження до півсмерті знесилені й не в змозі прибрати за собою. Наприклад, лише 2011 року таких експедицій було чотири.

Едельвейс як бренд

Завдяки романтичному ореолу та бізнесовій популярності едельвейсом називають різноманітні об'єкти, зовсім не пов'язані з ботанікою. Врешті-

«Брендові» едельвейси

Австрія

Австрія

Австрія

Австрія

Німеччина

Німеччина

Німеччина

Німецький Рейх

Швейцарія

Швейцарія

Швейцарія

Монголія

Монголія

Монголія

Україна

Казахстан

Киргизстан

Словаччина

Словаччина

Чехословаччина

Чехословаччина

Югославія

Югославія

Словенія

Словенія

Румунія

Румунія

Румунія

Японія

Корея

Тайвань

Сербія

Албанія

Боснія і Герцеговина

Андорра

Болгарія

Болгарія

Ліхтенштейн

Ліхтенштейн

Польща

Польща

Іспанія

Поштові марки різних країн із зображенням едельвейса

Літак швейцарської авіакомпанії «Едельвейс»

Біле пиво «Едельвейс»

Цигарки «Едельвейс»

решт, назва «едельвейс» стала фірмовим торговим знаком, і зараз в австрійських, швейцарських, баварських чи італійських Альпах, ба навіть не дуже близько від гір неможливо знайти й найменше село, де немає хоча б одного готелю, сімейного хостелу або шале з назвою «*Edelweiss*». Це ж стосується назв «*Szarotka*» у польських Татрах та «*Planika*» чи «*Runolist*» на Балканах. Не бракує готелів «*Edelweiss*» у словацькій частині Високих Татр та Румунських Карпатах.

Наші Карпати також не відстають від Альп і Татр, де різноманітних «едельвейсів» та «шовкових косиць» аж занадто багато. Не пасуть задніх і туристичні агенції, компанія з виробництва спортивних, зокрема альпіністських товарів, гірськолижні бази. Особливо розвинена в альпійських краях індустрія сувенірів з зображенням культової квітки. Одного разу в сувенірній лавці (природно, з назвою «Едельвейс») при невеликому готелі на альпійському перевалі автор хотів купити для колекції значки з едельвейсом, натомість були запропоновані фартушок і кухонна рукавичка-прихватка, домашні капці, майки, шарф, чашки, тарілки, дерев'яні ложки, нашивки на куртку, ножі, настінний годинник-зоуля, жіночі прикраси, навіть декоративний коров'ячий дзвіночок та ще бозна що подібне – з зображенням едельвейсів.

В альпійських країнах існує велика кількість музичних груп з такою ж назвою. Наприклад, в Австрії найбільшою популярністю користується пісня «Принеси мені едельвейс» широковідомої групи «Едельвейс». А ще – безліч ресторанів, ювелірних магазинів, навіть перукарень, пекарень та ковбасних заводів, ну, й, природно, квіткових магазинів.

Протягом декількох років логотипом відомої австрійської компанії «Сваровські» був едельвейс, але, оскільки вважалось, що ця квітка відома лише жителям гір, 1988 року логотип замінили на лебедя. А, мабуть, даремно...

Різні види едельвейса зображені також на поштових марках багатьох країн Європи та Далекого Сходу.

Культивований едельвейс використовується в сучасній косметології

для виготовлення кремів та лосьйонів завдяки наявності антиоксидантних молекул, що уповільнюють старіння шкіри [12]. З едельвейса виготовляють тонізуючий напій *Edel-Tonic* та лікер. Складається враження, що жодна плитка швейцарського шоколаду *Lindt* або *Tableron* не може обійтись без зображення едельвейса або Маттерхорну. Можна навіть подумати, що швейцарський молочний шоколад такий смачний лише тому, що їхні корови їдять винятково едельвейси.

Сумісна швейцарсько-українська компанія виробляє годинники та ювелірні прикраси «Едельвейс». Між іншим, на сайті цієї компанії (<http://www.edelweiss.ua/>) звучить мелодія пісні «Едельвейс».

Природно, одна з швейцарських авіакомпаній має назву «*Edelweiss*». Дуже вдала гра слів – це назва австрійського білого пива – «*Edelweiss*». Є ще декілька сортів пива «едельвейс», зокрема, одне з них, настояне на альпійських травах, можна купити в магазині «*Culture de Bier*» на Єлисейських полях у Парижі. Є навіть декілька сортів цигарок «Едельвейс».

Едельвейс і свастика

Німецька спілка альпіністів (*Deutscher Alpenverein*), створена далекого 1869-го, у 20-ті роки минулого століття стала одним із центрів націоналістичного руху німців, які тяжко переживали поразку у Першій світовій війні та низлихий Версальський договір. У цей час керівництво Спілки альпіністів докладало всіляких зусиль, щоб альпінізм сприймався людьми не просто як вид спорту, що й відіграло неабияку роль у зближенні високих спортивних ідеалів (надто ж альпінізму!) та нацистської ідеології, причому задовго до приходу націонал-соціалістів до влади [5, 8].

У суспільній свідомості формувались уявлення про безстрашних німців, що не відступають перед будь-якими труднощами. Це досягалось за допомогою оповідань про звитяжні гірські експедиції, епосу про відважних альпійських бурлак, репортажів про першопроходження північної стіни Маттерхорну, за яке брати Тоні і Франц Шмідт (*Toni und Franz Schmidt*) у 1932 р. одержали золоті олімпійські медалі, про чис-

ленні невдалі спроби підкорення північної стіни Ейгера. До речі, про одне з тогочасних трагічних сходжень розповідає захоплюючий і одночасно страхотливий фільм «Північна стіна» («*Nordwand*», 2009, режисер *Philipp Stölzl*).

Про вічні сніги, неприступні скелі і мужніх альпіністів, готових до смертельного ризику, розповідали журналісти всіляких ЗМІ й режисери численних кінофільмів, постійною героїнею яких була відважна Лені Ріфеншталь (*Leni Riefenstahl*, 1902–2003) – «Священна гора» («*Der heilige Berg*», 1926), «Великий стрибок» («*Der große Sprung*», 1927), «Біле пекло Піц-Палю» («*Die weiße Hölle vom Piz Palù*», 1929), «Бурі над Монбланом» («*Stürme über dem Montblanc*», 1930), «Біле безумство» («*Der weiße Rausch*», 1931). У 1932 році вона сама зняла про гори містичну стрічку «Блакитне світло» («*Das blaue Licht*»), яка одержала срібну медаль на бієнале у Венеції. Познайомившись з Адольфом Гітлером, а пізніше – з Беніто Муссоліні, Ріфеншталь створила документальні фільми: «Триумф волі» («*Triumph des Willens*», 1935) – про з'їзд націонал-соціалістичної партії, а пізніше «Олімпія» («*Olympia*», 1938) – про «успіх нацистського спорту» на олімпіаді 1936 р. в Берліні. Але як журналістка, стикнувшись з фронтовою дійсністю, Лені Ріфеншталь назавжди відвернулася від націонал-соціалізму. Вірогідно, під час катання на гірських лижах та на зйомках у горах на неї цілощез подіяло гірське повітря, тому вона прожила аж 101 рік.

Сміливість, витривалість та завзятість підкорювачів гірських вершин якнайкраще відповідали уявленням Гітлера про ідеал справжнього арійця. Із завмиранням серця німці слідували за експедиціями на містичний восьмитисячник Нанга Парбат у Гімалаях, місце загибелі багатьох десятків альпіністів. Епізоди одного з таких сходжень обігруються у відомому американському фільмі режисера Жан-Жака Анно «Сім років у Тибеті» («*Seven Years in Tibet*», 1997) з Бредом Пітом у головній ролі.

Композитори нацистської Німеччини також ретельно стирали межі між романтичним, чистим едельвейсом і військовим шовінізмом, прикладом чого може слугувати «Марш гірських

егерів» («*Marsch der Gebirgsjäger*», композитор *Karl-Heinz Rantzsch*) [17].

Es steht ein kleines, kleines Edelweiß
Auf einer steilen, steilen Felsenhöh'.
Umgeben ist's von Schnee, ja Schnee und Eis,
Das kleine Edel-, Edelweiß.

Ich grüße dich, mein Schatz,
Vergiß mich nicht, mein Schatz,
Von einer steilen, steilen Felsenhöh', ja Höh'.
Wo rauh der Bergwind weht,
Ein kleines Blümlein steht,
Das kleine Edel-, Edel-, Edelweiß.

Wir stehen auch auf dieser Felsenhöh'
Im Kampf mit Wetter, Eis, ja Eis und Schnee.
Wir halten Wacht fürs deutsche Vaterland
Und schützen's vor des Feindes Hand.

Und sollte ich nicht kehren mehr zurück,
So weine nicht, ja weine nicht, mein Schatz.
Ein steiler Felsen ist mein stilles Grab,
Das man zu letzten Ruh' mir gab.

Стоїть маленький, маленький едельвейс
На стрімкій, стрімкій скельній висоті,
Оточений снігом, так, снігом і льодом,
Маленький едель-едельвейс.

Я вітаю тебе, мій скарб,
Не забувай мене, мій скарб,
З стрімкої, стрімкої скельної висоти, так, висоти.
Де дме суворий гірський вітер,
Росте маленька квіточка,
Маленький едель-едель-едельвейс.

Й ми стоїмо на цій скельній висоті,
У боротьбі з негодою, льодом, так, льодом та снігом.
Ми стоїмо на вахті німецької батьківщини
І захищаємо її від ворожих рук.

Й можу я більш не вернутись назад,
Але я не плачу, так, не плачу, мій скарб.
Стрімка скеля – моя тиха могила,
Що дасть мені останній відпочинок.

Слова маршу досить ліричні та патріотичні з відтінком фаталізму, але вони звучали не лише в Баварських та Тірольських Альпах, в Татрах, Карпатах, на Кавказі, у Норвегії і на Балканах (Греція та Югославія) та навіть на Кіпрі, тому в цьому контексті сприймаються зовсім по-іншому. Почувши марш, ставиш собі питання: чому саме в чужих горах потрібно було захищати незайманий німецький едельвейс від ворожих рук?

Є й інша пісня альпійських військ вермахту (композитор *Herms Niel*), в якій едельвейс подається як шлях до сімейного щастя:

Ganz einsam und verlassen an steiler Felsenwand
Stolz unter blauem Himmel ein kleines Blümlein stand!
Ich konnt' nicht widerstehen, ich brach das Blümlein
Und schenkte es dem schönsten, herzliebsten Mägdelein!

Es war ein Edelweiß, ein kleines Edelweiß.

Sie trägt es mir zu Ehren an ihrem Sonntagskleid,
Sie weiß, dass dieses Blümlein ein Männerherz erfreut!
Sie trägt es mir zur liebe und ich bin stolz darauf,
Denn dieses kleine Blümlein schloss einst zwei Herzen auf!

So einsam und verlassen wie dieses Blümlein stand,
So standen wir im Leben, bis Herz zu Herz sich fand!
Ein Leben voller Liebe, voll Glück und Sonnenschein,
Hat uns gebracht das kleine, einsame Blümlein!

Зовсім самотня й покинута на стрімкій скелі,
Гордовито під синім небом стояла маленька квітка!
Я не зміг втриматись, я зрвав квітку
Й подарував її найвродливішій коханій Магдаліні!

Це був едельвейс, маленький едельвейс.

Емблема 1-ї гірсько-стрілецької дивізії

Нарукавна нашивка гірського егеря

Знак гірського провідника (Heeresbergführer)

Емблема бомбардувальної ескадрильї №51

Емблеми німецьких військових частин часів II Світової війни

Вона вірно носить його на своєму недільному платті.
Вона знає, що ця квіточка тишить чоловіче серце!
Вона носить його задля мене, і я цим пишаюсь,
Тому що ця ніжна квітка з'єднала два серця!

Такі ж самотні й покинуті, як стояла ця квітка,
Були ми в житті, поки серце не знайшло серце!
Життя, повне кохання, щастя й сонячного світла,
Принесла нам маленька, самотня квіточка!

Гірськострілецькі війська були створені в Австро-Угорщині 1907 року, їхньою емблемою, ясна річ, став едельвейс. Протягом Першої світової війни альпійських стрільців називали «квітковими дияволами». З 1917 року відважний гірськострілецький корпус отримав почесну назву «Едельвейс».

Але едельвейс зовсім не винен у тому, що став емблемою елітних підрозділів альпійських єгерів гітлерівської Німеччини, які воювали на Кавказі протягом 1942–1943 років [4, 9, 18], зокрема 1-ї гірськострілецької дивізії. Та й в цілому операція захоплення Кавказу й закавказької нафти (директива генштабу Німеччини № 45, підписана Гітлером 23 липня 1942 р.) мала назву «Едельвейс». Мало того, ім'я «Едельвейс» носила й 51-ша німецька бомбардувальна ескадрилья (*Kampfgeschwader 51*) [10].

Треба визнати, що й у СРСР альпінізм вважався військово-прикладним видом спорту, хоча комусь з довоєнного радянського керівництва належить цитата: «Нам на Ельбрусах не воевать»... І хто ж міг передбачити, що військовим альпіністам таки доведеться воювати на Кавказі і навіть саме на Ельбрусі? А німці готувались до війни на Кавказі заздалегідь, користуючись гостинністю радянських альпіністів.

Тим, хто цікавиться історією війни в горах Кавказу, рекомендую подивитись документальний фільм «Товариші під знаком едельвейса» («*Kameraden unterm Edelweiss*»), знятий військовим кінооператором 1-ї гірськострілецької дивізії Вольфгангом Гортером, учасником «легендарного» сходження на Ельбрус у ніч на 21 серпня 1942 року.

У роки війни фільм не вийшов на екрани Німеччини з причини втрати політичної доцільності: німецькі війська відступили з Кавказу. Пізніше автор стрічки заново перемонту-

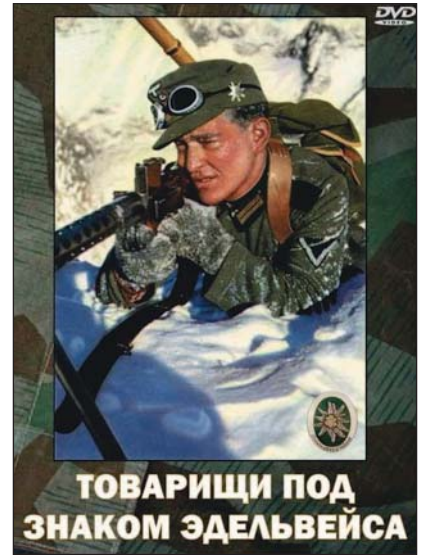
вав та озвучив її як репортаж про бойовий шлях німецьких та австрійських «едельвейсівців», які практично пішки в альпійських черевиках (триконях) пройшли через Запоріжжя, Харків, Сталіно (Донецьк), Ростов до Кавказу. Кумедно виглядає репортаж про Харків, де пам'ятник Т. Шевченку помилково названо скульптурою генерала Тимошенка. Гураль, що з нього взяти...

У фільмі роботаці німецькі та австрійські хлопці, альпіністи та гірськолижники, що все життя провели в горах, воюють на Кавказі (правда, багато хто з них побував там перед війною), власноруч будують гірські хижки, бліндажі, наводять підірвані відступаючими радянськими військами мости через бурхливі гірські річки (між іншим, за допомоги місцевого населення, життя якого без мостів було цілком паралізоване). Але у фільмі не показано, що «знаменита» 1-ша гірськострілецька дивізія мала на своєму бойовому шляху під символом едельвейса винищення цілих сіл у Греції за допомогу партизанам та різанину роззброєних італійських солдатів у Кефалонії [17].

Військові альпіністи 1-ї гірськострілецької дивізії, яка в радянській історіографії носить офіційну назву «Едельвейс», під командуванням генерал-лейтенанта Губерта Ланца [4, 18], а також частково 4-ї дивізії, емблемою якої був тирлич (німецькою *Enzian*) [9], спромоглися захопити декілька ключових перевалів Головного Кавказького хребта (Псеашха, Марух, Клухор, Санчаро, Чіпер-Азау, Чіпер-Карачай, Басса, Хотю-Тау), але, зупинені радянськими військами, далі просунутись не змогли.

Радянські альпійські підрозділи спочатку терпіли поразки від висококваліфікованих альпійських єгерів, але пізніше, перейнявши досвід військових дій в горах, почали переважати. Показовий приклад боїв за перевал Басса (3300 м), на якому автору довелося побувати. Відволікаючи німців лобовим штурмом від річки Накра, група альпіністів підійшла до перевалу Басса зверху, складним скельним шляхом вздовж хребта, і скинула «едельвейсівців» з перевалу в бік річки Ненскіра.

Сходження на західну вершину Ельбрусу (5642 м) під командуванням капітана Грота було лише рекламним

дійством, яке не мало жодного військового значення, але подавалось нацистською пропагандою як «підкорення Кавказу та всіх його народів». Та й міфічна складність літнього сходження на Ельбрус при хорошій погоді була сильно перебільшена. Автор даної статті в цю ж пору року без особливих складнощів піднявся на східну вершину Ельбрусу, вийшовши о 1-й годині ночі з «Приюту-11» (4200 м).

Попри це командування Червоної армії у відповідь 17 лютого 1943 р. відрядило на Ельбрус спеціальну групу під керівництвом О.М. Гусєва [1] з метою зняти нацистський прапор і встановити натомість радянський. Це також була політична акція, тому що нацистський прапор та вимпел дивізії із зображенням едельвейса були розірвані буйними гірськими вітрами на клапті майже одразу після їх встановлення. Але у лютому таке сходження дійсно було героїчним. А вперше в історії альпінізму піднявся на Ельбрус взимку 1934 року той же Олександр Гусєв.

Про високий спортивний рівень німецьких та австрійських едельвейсівців свідчить такий епізод. В районі Клухорського перевалу група з 300 альпіністів обійшла по скелях оборону радянських військ і непомітно вийшла в тил з метою знищити штаб оборони. На щастя, саме в цей момент до штабу підійшов 121-й резервний гірськострілецький полк, нападники були знищені і частково взяті в полон. Серед важкопоранених був німецький офіцер, який

мав медаль за сходження на 100(!) найскладніших альпійських вершин [4].

Між іншим, моєму науковому вчителю Юрію Васильовичу Тімошину довелося брати участь в боях у Приельбруссі. Я дізнався про це зовсім випадково, по телебаченню.

Напередодні нового 1987 року Ю.В.Тімошин одержав Державну премію України за метод імпульсної сейсмічної голографії. Лауреатів, серед яких був і Юрій Васильович, запросили до участі в телепередачі. Ведуча запитала у нього, яке новорічне свято йому запам'яталось найбільше в житті. Юрій Васильович замислився, навіть трохи змінився на обличчі, а потім розповів таку історію.

У новорічну (а може, Різдвяну) ніч з 1942-го на 1943 рік підрозділ лежав у снігу на одному з перевалів на схилах Ельбрусу (вірогідно, на відбитому вже у егерів Хотю-Тау), висота – трохи більше 3500 м. Бійці були одягнені в прості солдатські шинелі і чоботи. Раптом надійшов наказ спускатися вниз, у бік Баксанської ущелини і атакувати селище Терскол. Якраз у цей момент альпійські стрільці прикрасили ялинки, відкрили різдвяні посилки з Німеччини і почали відкорковувати шампанське. Юрій Васильович сказав буквально: «Але все це їм прийшлося віддати нам». Найбільше враження на нього, голодного і до півсмерті змерзлого 18-річного солдата з Брянщини, справило якраз «все це» [3].

На Кавказі, в ущелині Адил-Су я випадково зустрів колишнього «едельвейсівця», спускаючись з одного з перевалів у районі льодовика Шхельда. Величезний сивий чоловік стежкою вів за собою групу бабусь-«божих кульба-

бок» і щось розповідав їм про війну, а вони гучно лопотіли німецькою й дивились на нього як на героя. Я дістав з кишені жменю латунних німецьких гільз, знайдених декілька днів тому на перевалі Басса, і віддав йому. Він мовчки взяв їх і закликав, поринувши у спогади, а я пішов далі. Через деякий час озирнувся: вся група дивилась мені услід...

Для відомого фільму С. Говорухіна та Б. Дурова «Вертикаль» (Одеська кіностудія, 1967) Володимир Висоцький написав надзвичайно правдиву пісню про війну в горах Кавказу:

Мерцал закат, как блеск клинка,
Свою добычу смерть искала.
Бой будет завтра, а пока
Взвод зарывался в облака
И уходил по перевалу.

Отставит разговоры.
Вперед и вверх, а там –
Ведь это наши горы,
Они помогут нам.
Они – помогут нам!

А до войны вот этот склон
Немецкий парень брал с тобою.
Он падал вниз, но был спасен,
А вот сейчас, быть может, он
Свой автомат готовит к бою.

Ты снова здесь, ты собран весь.
Ты ждешь заветного сигнала.
И парень тот – он тоже здесь,
Среди стрелков из «Эдельвейс».
Их надо сбросить с перевала.

Той же С. Говорухін зняв гостро сюжетний фільм про бойові дії в горах Кавказу «Білий вибух» (Одеська кіно-

студія, 1969), де головні ролі військових альпіністів грають молоді ще А. Джихарханян та Л. Гурченко, а В. Висоцький в епізодичній ролі лейтенанта каже сакраментальну фразу: «Где я тебе альпинистов возьму, рожу, что ли?» Менш відомий фільм Л. Григоряна «Проліски і едельвейси» (Вірменфільм, 1982).

Останнім часом спостерігається деяка романтизація німецьких гірських стрільців, які дійсно були елітними військами вермахту. Однак автор наводить в даній статті деталі атрибутики військових строїв лише з точки зору альпійської, зокрема «едельвейсівської», тематики.

Сучасні альпійські війська

Бундесвер ФРН має в своєму складі 23-тю бригаду гірських егерів «Баварія» (*Gebirgsjägerbrigade 23 Bayern*), емблемою якої теж є едельвейс. Бригада базується у містечку *Bad Reichenhall* у Південній Баварії і, за офіційними даними, має у своєму складі 6500 солдатів. У австрійській армії також є 6-та бригада гірських стрільців (*Gebirgsjäger*). Сучасні альпійські війська мають також Франція (*Chasseurs Alpains*), Італія (*Alpini*), Румунія (*Vânători de munte*), Польща (*Piechota Górська*). Ну а щодо швейцарської армії, то там, вірогідно, її немає інших військ, окрім альпійських, тому що вищий офіцерський склад швейцарської армії носить на погонах значки едельвейса замість зірочок.

Поштові картки

І наостанок декілька старих поштівок з зображеннями едельвейса, які надсилали родичам, друзям і знайомим жителі та щасливі відвідувачі

Емблема 23-ї бригади гірських егерів Бундесверу

Емблема 6-ї гірськострільцевої бригади (Австрія)

Емблема польських гірських стрільців

Сучасні емблеми військових різних країн

Старовинні та сучасні поштові картки із зображенням едельвейса

альпійських країн, вітаючи одне одне з Новим роком.

І навряд чи хтось може подумати, що з тих далеких часів кількість едельвейсо-гентіано-рододендронових поштівок зменшилась...

1. Гусев А.М. Эльбрус в огне. – М.: Воениздат, 1980. – 208 с.
2. Захаров П.П., Мартынов А.И., Жемчужников Ю.А. Альпинизм. Энциклопедический словарь. – М.: ТВТ Дивизион, 2006. – 744 с.
3. Мерцый В. Про Вчителя. – Збірник наукових праць УкрДГПІ. – К.: УкрДГПІ, 2005. – С. 28–31.
4. Мощанский И., Карашук А. В горах Кавказа / Военные альпинисты СССР и Германии (июль 1942 г. – февраль 1943 г.). – М.: БТВ-Книга, 2007. – 128 с.
5. Хайльмайер Р., Виле Э. Эдельвейс под знаком свастики // Deutsche Welle. – 22.12.2011.
6. Шовкова косиця. – Ужгород: Карпати, 1973. – 104 с.
7. Aubert S., Bligny R., Choler P., Douzet R. Les plantes alpines, une vie en milieu extrême // La Montagne et Alpinisme. – 2003. – №2. – P. 44–50.
8. Berg Heil! Alpenverein und Bergsteigen 1918–1945. – Weimar, Wien: Böhlau Verlag Köln, 2011. – 620 p.

9. Braun J. Enzian und Edelweiß. Die 4. Gebirgsdivision 1940–1945. – H.H.Podzun Verlag, 1955. – 258 p.
10. Dierich W. Kampfgeschwader 51 «Edelweiß»: Eine Chronik aus Dokumenten und Berichten 1937–1945. – Stuttgart: Motorbuch-Verlag, 1973. – 343 p.
11. http://en.wikipedia.org/wiki/Reinhold_Messner
12. Joss S. Etoile des neiges au charme fallacieux. – Les Alpes, 2009, №3. – P. 36–41.
13. Kronfeld E.M. Das Edelweiss. – Wien: Heller, 1910. – 84 p.
14. Lousse V., Vigneron J.-P. Use of Faro resonances for bistable optical transfer through photonic cristal films. – Physical Review, B 69, 155104. – 2004. – 11 p.
15. Meusel W., Hemmerling J. Pflanzen zwischen Schnee und Stein. Ein Wegweiser für Wanderer, Gärtner und Botaniker. – Leipzig: Edition Leipzig, 1979. – 328 p.
16. Rey C., Rey S., Vouillamoz J., Baroffio C., Roguet D. Das Edelweiss. Botanik, Mythos und Kultur einer geheimnisvollen Alpenpflanze. – Aarau: AT-Verlag, 2011. – 151 p.
17. Scheidegger T. Mythos Edelweiss: zur Kulturgeschichte eines alpinen Symbols. – Botanischen Gärten Zürich und Genf, 2008. – 85 p.
18. Williamson G. Gebirgsjager: German Mountain Trooper 1939–1945. – Oxford: Osprey Publishing, 2003. – 64 p.

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ У ЖУРНАЛІ

1. У журналі «Геолог України» публікуються матеріали, що висвітлюють історію геологічних досліджень, проблеми розвитку геологічної галузі, кадрові та професійні питання; оригінальні наукові, науково-популярні статті, тематичні огляди, спогади, критичні та дискусійні матеріали; художні твори тощо.

2. У відповідності до вимог ВАК України, наукові статті, що подаються до друку, повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

3. Статті публікуються українською, російською або англійською мовами.

4. Матеріали, обсягом не більше 12 сторінок (разом зі списком літератури, рисунками, таблицями, резюме) формату А4 подаються у друкованому й електронному вигляді. Електронний варіант тексту приймається на диску чи по E-mail причіпним файлом, який бажано іменувати за прізвищем першого автора. Текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows версії 6.0 і вище (у разі виникнення сумнівів матеріали можуть бути представлені у форматі RTF). Шрифт Times New Roman Сур, кегль 10, інтервал між рядками 1,5. Таблиці, рисунки та фото не повинні перевищувати розміру 165x225 мм, мають бути чіткими та контрастними.

5. На початку статті слід обов'язково зазначити індекс УДК, назву статті, ініціали та прізвище автора, назву й адресу установи, де працює (якщо працює) автор.

6. Рукопис має бути датований і підписаний автором.

7. До рукопису додаються:

- фото автора (авторів) та короткі відомості про них, контактні телефони;
- резюме та ключові слова трьома мовами;
- дві рецензії (внутрішня та зовнішня) визнаних спеціалістів відповідного напрямку з рекомендаціями статті до опублікування, акт експертної комісії (у разі потреби).

8. Автори відповідають за точність викладених фактів, цитат, бібліографічних довідок, написання географічних назв та власних імен.

9. Редакція залишає за собою право редагувати і скорочувати тексти.

УВАГА!

Журнал «Геолог України» виходить щоквартально накладом 3000 пр. Передплатити журнал «Геолог України» можна в будь-якому відділенні зв'язку.

Індекс видання – 09538.

Передплата на журнал «Геолог України» через редакцію триває протягом усього року.

Тел. +38 44 390-2175